

PRZESTĘPCZOŚĆ KOBIET

Wybrane aspekty

redakcja naukowa
Joanna Brzezińska

MONOGRAFIE

PRZESTĘPCZOŚĆ KOBIET

Wybrane aspekty

redakcja naukowa
Joanna Brzezińska

MONOGRAFIE

Zamów książkę w księgarni internetowej

proinfo.pl
księgarnia internetowa

Publikacja powstała w ramach projektu badawczego sfinansowanego przez Narodowe Centrum Nauki
Grant OPUS 10, nr projektu 2015/19/B/HS5/03042

Stan prawny na 1 października 2017 r.

Recenzent

Prof. dr hab. Maciej Szostak

Wydawca

Monika Pawłowska

Redaktor prowadzący

Joanna Maź

Opracowanie redakcyjne i łamanie

JustLuk

Ta książka jest wspólnym dziełem twórcy i wydawcy. Prosimy, byś przestrzegał przystępujących im praw. Książkę możesz udostępnić osobom bliskim lub osobiście znany, ale nie publikuj jej w internecie. Jeśli cytujesz fragmenty, nie zmieniaj ich treści i koniecznie zaznacz, czyje to dzieło. A jeśli musisz skopiować część, rób to jedynie na użytek osobisty.

prawoLubni

SZANUJMY PRAWO I WŁASNOŚĆ
Więcej na www.legalnakultura.pl
POLSKA IZBA KSIĄŻKI

© Copyright by
Wolters Kluwer Polska SA, 2017

ISBN 978-83-8107-783-5

ISSN 1897-4392

Dział Praw Autorskich

01-208 Warszawa, ul. Przyokopowa 33

tel. 22 535 82 19

e-mail: ksiazki@wolterskluwer.pl

www.wolterskluwer.pl

księgarnia internetowa www.profinfo.pl

SPIS TREŚCI

Wykaz skrótów	11
Wstęp	13

Część I

Prawnokarne aspekty przestępczości kobiet

Rajnhardt Kokot

Z problematyki odpowiedzialności karnej kobiety w ciąży za zachowania godzące w życie i zdrowie dziecka poczętego	25
1. Prawnokarna ocena zachowania kobiety w ciąży względem dóbr dziecka poczętego – <i>status quo</i>	25
2. Prawnokarna ocena zachowania matki względem dóbr dziecka poczętego przed Kodeksem karnym z 1997 r.	37
3. Prawnokarna ocena zachowania matki względem życia i zdrowia dziecka poczętego w rozwiązaniach projektowych	50
4. Podsumowanie	60

Joanna Długosz

O (braku) zasadności pociągnięcia do odpowiedzialności karnej kobiety ciężarnej za przerwanie ciąży (ujęcie prawnoporównawcze)	62
1. Wprowadzenie	62
2. Regulacja zakazu oraz dopuszczalności przerwania ciąży w polskim i w niemieckim porządku prawnym	63

3. Status prawny kobiety ciężarnej dokonującej przerwania ciąży w polskim i w niemieckim porządku prawnym	69
4. Podsumowanie	75

Agnieszka Kania

Między stabilnością a niezmiennością odpowiedzialności karnej kobiety ciężarnej za niezgodne z prawem przerywanie ciąży	79
1. Wprowadzenie	79
2. Model prawnej regulacji przerywania ciąży w polskim ustawodawstwie	82
3. Kobieta ciężarna jako sprawczyni przestępstwa nielegalnej aborcji – uwagi na tle zgłoszonych projektów nowelizacyjnych	87
4. Podsumowanie	94

Joanna Brzezińska

Matka jako sprawczyni przestępstwa dzieciobójstwa. Rozważania na tle konstrukcji art. 149 k.k.	97
1. Wprowadzenie	97
2. Termin „matka” – kontrowersje interpretacyjne	99
3. Matka jako podmiot indywidualizujący przestępstwo dzieciobójstwa	103
4. Wpływ przebiegu porodu na matkę	106
5. Profil dzieciobójczyni	119
6. Podsumowanie	123

Anna Czwojda

Problematyka oszustw popełnionych przez kobiety w orzecznictwie Sądu Apelacyjnego we Wrocławiu	128
1. Wprowadzenie	128
2. Doktryna w kwestii przyczyn przestępczości kobiet	131
3. Różnorodność wypowiedzi dotyczących przestępczości kobiet w orzecznictwie Sądu Apelacyjnego we Wrocławiu ...	134
3.1. Orzeczenia, w których kobiety były jedynymi sprawczyniami	135

3.2. Orzeczenia, w których kobiety występowały we współsprawstwie z mężczyznami	139
3.3. Orzeczenia, w których kobiety występowały we współsprawstwie z kobietami	144
4. Podsumowanie	145

Robert Fluder

Karnoprawna ocena realizacji przez kobietę znamion art. 197 k.k.	150
1. Wprowadzenie	150
2. Perspektywa art. 197 k.k.	153
3. Podsumowanie	163

Część II

Kryminologiczne, socjologiczne i penitencjarne aspekty przestępczości kobiet

Magdalena Budyn-Kulik

Wpływ zmian w postrzeganiu ról płciowych w społeczeństwie na przestępczość kobiecą	167
1. Uwagi wprowadzające	167
2. Próby wyjaśnienia przyczyn przestępczości kobiecej	169
3. Wpływ tzw. roli społecznej na przestępczość kobiet	174
4. Przemiany społeczne związane z postrzeganiem ról społecznych	176
5. Wnioski końcowe	181

Ewa Habzda-Siwiek

Ogólna teoria napięcia Roberta Agnew: o możliwościach wyjaśniania zróżnicowania zachowań przestępczych kobiet i mężczyzn	182
1. Wprowadzenie	182
2. Podstawowe założenia ogólnej teorii napięcia	183
3. Płeć a przestępczość z perspektywy ogólnej teorii napięcia	193
4. Podsumowanie	203

Dagmara Woźniakowska-Fajst

Kobiety jako sprawczynie przestępstwa uporczywego nękania (stalkingu)	205
1. Wprowadzenie	205
2. Kobiety jako sprawczynie stalkingu – obraz statystyczny	206
3. Płeć sprawców a modele nękania	208

Emilia Jurgielewicz-Delegacz

Wypadki w komunikacji powodowane przez kobiety będące kierowcami – ujęcie kryminologiczne	224
1. Wprowadzenie	224
2. <i>Badanie postaw kobiet związanych z prowadzeniem samochodu</i>	225
3. Raport <i>Z bliskimi po drodze</i>	228
4. Raport <i>Kobiety prowadzą</i>	230
5. Podsumowanie	240

Aneta Michalska-Warias

Kobiety jako sprawczynie samobójczych zamachów terrorystycznych	242
--	-----

Magdalena Grzyb

Płeć i podkultura przemocy.	
Kobiety w środkowoamerykańskich <i>maras</i> i <i>pandillas</i>	255
1. Wprowadzenie	255
2. Śródkowoamerykańskie <i>maras</i> i <i>pandillas</i> , czyli podkultura przemocy	257
3. Kobiety w <i>pandillas</i>	261
4. Motywacje kobiet wstępujących do <i>maras</i>	263
5. Sposoby wejścia do bandy	264
6. Pozycja kobiet w bandzie	266
7. Możliwości opuszczenia <i>pandilla</i>	267
8. Kobiety w gangach – brutalne i bezbronne	268
9. Podsumowanie	270

Barbara Pabjan

Does gender make a difference?

The case study of inmates social conduct	273
Abstract	273
1. Introduction	273
2. Methodological note	276
3. Prior research	277
4. Data analysis	281
4.1. Gender differences in prison population	286
4.2. Gender and criminal careers	297
4.3. Gender and social structure	303
4.4. Gender and deprivation model	323
4.5. Gender and social relations strategies	332
4.6. Gender and adaptation strategies	342
4.7. Gender and authoritarianism	346
5. Conclusions	352

Katarzyna Sitnik

Przekrój międzynarodowych standardów wykonywania kary pozbawienia wolności wobec osadzonych kobiet

(zarys problematyki)	355
1. Wstęp	355
2. Reguły Nelsona Mandeli	356
3. Europejski Komitet do Spraw Zapobiegania Torturom oraz Nieludzkiemu lub Poniżającemu Traktowaniu albo Karaniu	363
4. Europejska Konwencja o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności	368
5. Europejskie Reguły Więzienne	370
6. Rezolucja Zgromadzenia Parlamentarnego Rady Europy z 2009 r. dotycząca kobiet w więzieniach	372
7. Rekomendacja Zgromadzenia Rady Europy poświęcona kobietom w więzieniu	374
8. Rekomendacja 1340 (1997) Zgromadzenia Parlamentarnego Rady Europy o społecznych skutkach pozbawienia wolności i jego skutkach dla rodziny	375

9. Rekomendacja Nr R (98) 7 Komitetu Ministrów dla państw członkowskich dotycząca etycznych i organizacyjnych aspektów opieki zdrowotnej w więzieniu	376
10. Rezolucja Parlamentu Europejskiego z 2008 r. w sprawie szczególnej sytuacji kobiet w więzieniach oraz wpływu pobytu rodziców w więzieniu na życie społeczne i rodziny	377
11. Zakończenie	379
Bibliografia	381

WYKAZ SKRÓTÓW

Akty prawne

- EKPC – Europejska Konwencja o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności, sporządzona w Rzymie 4.11.1950 r., zmieniona następnie Protokołami nr 3, 5 i 8 oraz uzupełniona Protokołem nr 2 (Dz.U. z 1993 r. poz. 284 ze zm.)
- k.k. – ustawa z 6.06.1997 r. – Kodeks karny (Dz.U. z 2016 r. poz. 1137 ze zm.)
- k.k. z 1932 r. – rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej z 11.07.1932 r. – Kodeks karny (Dz.U. poz. 571 ze zm.)
- k.k. z 1969 r. – ustawa z 19.04.1969 r. – Kodeks karny (Dz.U. poz. 94 ze zm.)
- k.k.w. – ustawa z 6.06.1997 r. – Kodeks karny wykonawczy (Dz.U. z 2017 r. poz. 665 ze zm.)
- Konstytucja RP – Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z 2.04.1997 r. (Dz.U. poz. 483 ze zm.)
- k.p.k. – ustawa z 6.06.1997 r. – Kodeks postępowania karnego (Dz.U. z 2017 r. poz. 1904)
- k.r.o. – ustawa z 25.02.1964 r. – Kodeks rodzinny i opiekuńczy (Dz.U. z 2017 r. poz. 682)
- ustawa z 1956 r. – ustawa z 27.04.1956 r. o warunkach dopuszczalności przerywania ciąży (Dz.U. poz. 61 ze zm.)
- ustawa z 1993 r. – ustawa z 7.01.1993 r. o planowaniu rodziny, ochronie płodu ludzkiego i warunkach dopuszczalności przerywania ciąży (Dz.U. poz. 78 ze zm.)

Czasopisma, publikatory i inne

AMSiK	–	Archiwum Medycyny Sądowej i Kryminologii
Annales UMCS	–	Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska
CPT	–	Europejski Komitet do Spraw Zapobiegania Torturom oraz Nieludzkiemu lub Poniżającemu Traktowaniu albo Karaniu
CzPKiNP	–	Czasopismo Prawa Karnego i Nauk Penalnych
KZS	–	Krakowskie Zeszyty Sądowe
NP	–	Nowe Prawo
ONZ	–	Organizacja Narodów Zjednoczonych
OSNC	–	Orzecznictwo Sądu Najwyższego. Izba Cywilna
OSNKW	–	Orzecznictwo Sądu Najwyższego. Izba Karna i Wojskowa
OSP	–	Orzecznictwo Sądów Polskich
OTK	–	Orzecznictwo Trybunału Konstytucyjnego
PiM	–	Prawo i Medycyna
PiP	–	Państwo i Prawo
POSP	–	Portal Orzeczeń Sądów Powszechnych
PPK	–	Przegląd Prawa Karnego
Prok. i Pr.	–	Prokuratura i Prawo
PS	–	Przegląd Sądowy
PWP	–	Przegląd Więziennictwa Polskiego
RPEiS	–	Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny
SA	–	Sąd Apelacyjny
SI CEPiK	–	System Informatyczny Centralnej Ewidencji Pojazdów i Kierowców
SKKiP	–	Studia Kryminologiczne, Kryminalistyczne i Penitencjarne
SN	–	Sąd Najwyższy
SO	–	Sąd Okręgowy
St. Praw.	–	Studia Prawnicze
TK	–	Trybunał Konstytucyjny

WSTĘP

Spojrzenie na zjawisko przestępczości kobiecej z perspektywy temporalnej pozwala na konstatację, że spektrum uzasadnień występowania tej kategorii przestępczości – wobec trudności odnalezienia jednolitej oraz kompleksowej teorii wyjaśniającej jej istnienie – pozostaje niezwykle rozbudowane. Jej istoty poszukiwano, jak się wydaje, w zasadzie na wszystkich płaszczyznach: biologicznej, społecznej, kulturowej czy ekonomicznej, nie znaleziono jednak dotychczas dla niej miarodajnej eksplikacji.

Poszukiwanie odpowiedzi na pytanie, dlaczego kobieta wkracza na drogę przestępstwa, fascynuje w zasadzie ze względu na fakt, że korelacja między przestępczością a płcią żeńską nie jest zbyt ścisła. W świadomości społecznej utrwalone pozostaje przekonanie, że kobieta nie powinna być sprawczynią przestępstwa, a jeżeli się nią stała, to tylko pod warunkiem wystąpienia incydentalnych bądź atypowych okoliczności determinujących jej kryminogenne zachowanie. Uwzględniając uwarunkowania społeczne i kulturowe, kobieta – jako ta, która reprezentuje płć słabszą – ma ściśle ustalone role do spełnienia, a fakt, że oczekuje się od niej wypełniania określonych powinności, zwłaszcza w płaszczyźnie społecznej (żona, matka, córka) czy etycznej (posłuszna, dobrze wychowana osoba, skłonna do poświęceń), wyklucza zdolność pogodzenia wskazanych wyobrażeń z możliwością przekroczenia ram, zdecydowanie bardziej restrykcyjnych, w postaci zachowań wyznaczonych prawem, wymagających konieczności ich przestrzegania. W odbiorze społecznym kobieta może, choć nie powinna, być gorszą żoną czy matką, a zatem „niedomagać” w perspektywie wymogów społecznych, nie ma jednak przyzwolenia, by deficyt jej aktywności obejmował także płaszczyznę normatywną.

Zbudowanie struktury dozwolonych obszarów aktywności kobiet współcześnie zdecydowanie ewoluowało. Zaczęto dostrzegać, że mogą one „wychodzić” poza ugruntowane schematy, utrwalonych kulturowo zachowań, stając się odpowiedzialnymi wyborcami, pracownikami, przywódczyniami politycznymi. Kanon dopuszczalnych działań i zaniechań kobiecych uległ wyraźnemu rozszerzeniu i pogłębieniu. Z akceptacją spotyka się obecność kobiet w świecie nauki czy w jednostkach zmilitaryzowanych. Tymczasem wydaje się, że nadal brak jest w tym katalogu zachowań godzących w respektowanie prawa, które jawią się jako „obce” kobietom i których nie identyfikuje się z płcią żeńską.

Spoglądając na zjawisko przestępczości kobiet, można wskazać kilka istotnych i symptomatycznych, choć nie do końca trafnych poglądów dotyczących analizowanej kwestii. Wydaje się, że koncepcjom zachowań dewiacyjnych sprawczyń poświęcono wiele uwagi. Starano się doszukiwać pokładów kobiecego zła zarówno w uwarunkowaniach biologicznych, jak i w czynnikach kulturowo-politycznych, a nawet socjologicznych. Kobiety traktowano jako gorsze od mężczyzn ze względu na odmienność płciową, ich uwarunkowania psychologiczne czy zawodowe. Na przestrzeni ostatnich dziesięcioleci kwestionowano w zasadzie każdy przejaw dążenia kobiet do równości z mężczyznami i stwierdzano, że są one słabsze pod każdym względem, nie dając im równocześnie prawa do bycia gorszymi. Oceniano negatywnie aktywności kobiet na płaszczyźnie naukowej, społecznej i zawodowej, nie przewidywano dla nich miejsca w rywalizacji z mężczyznami.

Obecnie nieaktualne już teorie biologiczne przez wiele lat były przez ich propagatorów uznawane nie tylko za stosowne, lecz także stanowiły jedyne wyjaśnienie zjawiska kobiecej przestępczości. Przedstawiciele tej teorii upatrywali w uwarunkowaniach fizjologicznych deficytów kobiecej natury prowadzących do osłabienia kontroli przestrzegania norm prawnych. Pojawiło się wówczas przekonanie, że kobieta to jednostka o niższym ewolucyjnym rozwoju niż mężczyzna, a zaburzenia ewolucyjne implikują jej dążenie do realizacji zbrodni. Wykazująca defekty fizyczne kobieta stawała się więc „urodzoną zbrodniarką”. Atypowy był jej wygląd, atypowe były jej zamierzenia, a także aktywności życiowe.

Według koncepcji amerykańskiej propagowanej przez O. Pollaka¹, która powstała w latach 50. ubiegłego stulecia, zważywszy na katalog realizowanych czynów zabronionych, kobieca przestępczość przybierała charakter ściśle zakamulowany. Takiemu spostrzeżeniu sprzyjało przekonanie, że kobieta w zasadzie jest zdolna zrealizować jedynie przestępstwa na płaszczyźnie rodzinnej, a zatem w środowisku, które przez łatwość selekcji ofiar spośród osób najbliższych (np. dzieci) utrudnia ich wykrycie. I mimo że od zeszłego stulecia zmieniła się zdecydowanie sinusoida zachowań zabronionych, których dokonują kobiety, niewątpliwie środowisko bliskich krewnych pozostaje tym, w którym nadal, ze względu na relacje społeczne, niezwykle często dochodzi do przestępstw z udziałem pań. Jednocześnie środowiskowy kamuflaż znacznie osłabia zdolność oszacowania przez kryminologów rzeczywistej skali przestępczości w analizowanym obszarze. Ponadto utajony charakter „domowej” przestępczości kobiecej może implikować jeszcze jedno niezwykle poważne zagrożenie, którym jest poczucie bezkarności sprawczyni, kontynuującej swoje nielegalne działania do momentu, kiedy nie zostanie powstrzymana w swojej aktywności. Naturalne relacje kobiet z bliskimi determinują nie tylko łatwość ukrycia przestępczości domowej, ale przede wszystkim jej swoiste natężenie w tym środowisku. Osobami najczęściej narażonymi na przestępcze zachowania sprawczyń pozostają dzieci, partnerzy i osoby starsze. Stały kontakt z tymi jednostkami, a także rola, jaką kobieta powinna wobec nich odgrywać, eliminują ją z kręgu podejrzanych, pozwalając na swobodne nadużywanie jej pozycji.

Starając się określić właściwości zachowań kobiecych, bez wątplenia można stwierdzić, że cechuje je wyższy stopień zindywidualizowanej kontroli, wyższa zdolność podporządkowania oraz bardziej zaawansowane skłonności do tworzenia ustabilizowanych więzi społecznych. Koncentracja na budowaniu interakcji personalnych nie tylko w wymiarze jednostka – jednostka, ale także jednostka – grupa prowadzi do przekonania, że kobiety zmierzają przez swoje działania do budowania solidnych struktur i ich utrzymywania. W tym zakresie wewnętrzne kontrolowanie reakcji i emocji odgrywa niezwykle istotną

¹ O. Pollak, *The criminality of women*, Philadelphia 1950.

rolę, tylko bowiem utrwalanie wskazanych wzorców powinno postępowania pozwala na eliminację lub ograniczanie zachowań prowadzących do rozwoju przestępczości kobiecej przez redukcję rozwoju uwarunkowań mogących jej sprzyjać. Tym samym należy podkreślić, że stopień autokontroli kobiet (zwykle wyższy niż u mężczyzn) jest odwrotnie proporcjonalny do stopnia rozwoju ich przestępczości – im bardziej pozostaje on zaawansowany, tym bardziej nikłe prawdopodobieństwo, że kobieta popełni przestępstwo. Potrafi ona zatem w wyższym stopniu przyswoić przekonanie o konieczności natychmiastowej realizacji własnych dążeń, zwłaszcza jeżeli ich rezultat mógłby prowadzić, do niewłaściwych w skutkach, implikacji natury prawnokarnej.

Jednocześnie – poza zakresem samokontroli – istotnym aspektem pozostającym w sprzężeniu ze zjawiskiem przestępczości kobiet jest stopień ich socjalizacji, określanej jako umiejętność prawidłowego funkcjonowania w społeczeństwie przez wkomponowanie się w jego wymogi i przestrzeganie obowiązujących w nim wartości, norm oraz wzorców postępowania. W przypadku kobiet proces ten zwykle przebiega prawidłowo, gdyż są one skłonne do utrwalania ładu nie tylko na płaszczyźnie rodzinnej, lecz także społecznej oraz normatywnej, stają się jednocześnie mniej podatne na naruszenie utrwalonej hierarchii norm, zwłaszcza tych, które zachowują charakter zobiektywizowany i których zachowanie gwarantuje spójne funkcjonowanie zbiorowości, do jakiej kobieta należy (rodzina, szkoła, praca). Proces socjalizacji kobiet odbywa się w innym kierunku niż socjalizacja mężczyzn, stąd też kobiety, zważywszy na odmienność przebiegu niniejszego procesu, przejawiają niższe skłonności do łamania prawa. Uwzględniając kontekst społeczno-kulturowy oraz specyfikę płciową, trzeba zauważyć, że kobiety w sytuacjach „krytycznych” zdecydowanie rzadziej niż mężczyźni będą naruszały czy też przekraczały nie tylko normy prawne, lecz także określone schematy powinnych zachowań (w zakresie wymagań społecznych). Ich hamująco-powściągające reakcje stanowią wynik utrwalania tych form zachowań, które nie tylko w sensie instytucjonalnoprawnym, lecz także rodzinnym oraz społecznym gwarantują zapewnienie stanu bezpieczeństwa, przestrzegania obowiązujących wartości i przekonań. Stąd też obserwacje dotyczące przestępczości kobiecej pozwalają stwierdzić, że sprawczynie zdecydowanie rzadziej niż

sprawcy, dominują w zorganizowanych strukturach przestępczych czy dokonują przestępstw o znacznym stopniu społecznej szkodliwości. Ponadto do przekroczenia norm prawnych przez kobiety niejednokrotnie dochodzi po wypełnieniu schematu, w którym przez długi okres pozostają one ofiarami, a dążąc do wyswobodzenia się z niszczącej relacji, unicestwiają swojego oprawcę, nie znajdując innej metody rozwiązania konfliktu. Kobiety, nieustannie oceniane przez społeczeństwo, rzadziej decydują się naruszyć ustanowiony porządek prawny. Skoro w ogóle wolno im „mniej”, stąd też czynią mniej zła.

Z kolei wśród innych współcześnie dominujących poglądów pojawiło się także stanowisko, zgodne z którym proces równouprawnienia kobiet zainicjował radykalne nasilenie przestępczości tej warstwy społecznej. Konieczność dostosowania się do tempa rozwoju ekonomiczno-gospodarczego wpisującego się w obraz współczesnych społeczeństw i podejmowanie aktywności zawodowych zarezerwowanych wyłącznie dla mężczyzn uczyniły kobiety bardziej bezwzględny, przyczyniły się do zwiększenia w ich zachowaniach zarówno przemocy, jak i agresji. Takie stwierdzenie w prosty sposób prowadzi do przekonania o konieczności wzrostu liczby sprawczyń dokonujących przestępstw przeciwko życiu i zdrowiu, które dotychczas nosiły charakter przestępstw typowo męskich. Warto zaznaczyć, że człowiek w płaszczyźnie psychicznej funkcjonuje identycznie bez względu na płeć, jednak sposób i forma uzewnętrznienia przeżyć oraz myśli zwykle zdecydowanie różni kobiety od mężczyzn. Spostrzeżenie to znajduje analogiczne zastosowanie na płaszczyźnie zjawiska przestępczości. Kobiety popełniają przestępstwa identyczne jak mężczyźni, ale nie czynią tego w taki sam sposób, stosują bowiem odmienne metody i techniki. Ceną postępu cywilizacyjnego jest powolne rozluźnianie i zacieranie się różnic w odgrywaniu ról społecznych. Niestety jego implikacją jest maskulinizacja kobiet oraz feminizacja mężczyzn. Tak jak nie istnieje podział na męską czy kobiecą psychikę, tak nie ma również męskich czy kobiecych przestępstw. Płaszczyzna psychiczna człowieka jest identyczna, zróżnicowane są natomiast mechanizmy determinujące określone zachowania ludzkie, przestępstwo zachowuje swój charakter bez względu na płeć sprawcy, niewątpliwie odmienne pozostają jednak metody i sposoby jego realizacji przez każdą z płci.

Obserwacje kryminologiczne zjawiska przestępczości kobiecej pozwalają na określenie tempa jej wzrostu. Mimo że kobiety nadal popełniają mniej przestępstw niż mężczyźni, współczynnik wzrostu ich kryminogennej aktywności wskazuje, że częstotliwość przestępczości kobiecej wzrasta kilkukrotnie szybciej niż męskiej. Ponadto, biorąc pod uwagę czynniki ekonomiczne oraz tempo rozwoju gospodarczego państw, można stwierdzić, że progresja kobiecej przestępczości zachodzi w wyższym stopniu w państwach rozwiniętych, niż rozwijających się. Aktywność zawodowa kobiet i ich obecność na płaszczyźnie zawodowej otwierająca drogę do nadużyć, oszustw, kradzieży, fałszerstw, a zatem nielegalnego pozyskiwania kapitału, stanowi prawdopodobne uzasadnienie tego procesu. Niestety obserwuje się współcześnie, że w ogólnej strukturze sprawczyń pojawiają się coraz liczniej kobiety młode, a nawet dziewczęta, tym samym poważnie wzrasta stopień wczesnej demoralizacji, a także liczba przejawianych przez młode kobiety zachowań dewiacyjnych.

Niepokojąco kształtuje się także inny proces towarzyszący przestępczości kobiet, dotyczy on stosowania przez sprawczynie zróżnicowanych form przemocy oraz agresji. Z badań kryminologów wynika, że w przypadku szczególnej odmiany przemocy partnerskiej, liczba jej aktów dokonywanych przez obie płcie jest niemal identyczna. Należy jednak zaznaczyć, że przemoc kobieca różni się w dwóch zasadniczych aspektach od męskiej. Po pierwsze – jej skutki są mniej dotkliwe dla kobiet, gdyż stosują one zwykle przemoc psychiczną. Ponadto przemoc kobieca zachowuje raczej charakter defensywny (męska ma charakter ofensywny), gdyż sprawczyniami stają się te kobiety, które pierwotnie same doświadczają aktów przemocy lub agresji wobec nich samych. Jednocześnie ich przemoc ulega aktualizacji zwłaszcza wówczas, gdy starają się ochronić dziecko lub osobę znajdującą się pod ich opieką, nieco rzadziej przybiera ona charakter ofensywny (bezpośrednio atakujący). Kobiety raczej nie pozostają zorientowane na przemoc, stanowi ona dla nich bardziej instrument reagowania na zadawany atak, który starają się odeprzeć.

Celem niniejszego opracowania jest przede wszystkim zwrócenie uwagi na cztery zasadnicze aspekty przestępczości kobiet:

- wskazanie zróżnicowania płaszczyzn kobiecej aktywności przestępczej (przy jednoczesnym zakwestionowaniu tezy, że są one zdolne tylko do dokonywania przestępstw w środowisku rodzinnym);
- wyodrębnienie problemów interpretacyjnych w konstrukcji przestępstw popełnianych przez kobiety w obszarze prawa karnego materialnego;
- obserwacja zmian w tendencjach przestępczości kobiecej (zarówno w ujęciu jakościowym, jak i ilościowym);
- ustalenie, czy i w jakim zakresie przestępczość kobieca zachowuje autonomiczny wobec męskiej charakter (czy zatem istnieją indywidualne „predyspozycje” przestępcze, ujawniające się wyłącznie w strukturze przestępstw popełnianych przez kobiety).

Rozbudowana wieloaspektowość przedstawionych poniżej rozważań tematycznych ma przede wszystkim przyczynić się do bardziej kompleksowego spojrzenia na analizowane zjawisko. Ponadto postrzeganie charakterystyki przestępczości kobiecej przez pryzmat zróżnicowanych faz aktywności kryminogennej aktywności kobiet pozwoli poznać jej nowe płaszczyzny. Realizując powyżej określone założenia, wkomponowano w strukturę publikacji opracowania dotyczące: kwestii odpowiedzialności kobiety za czyny godzące w życie i zdrowie dziecka poczętego (z uwzględnieniem zarówno ustawodawstwa polskiego, jak i niemieckiego), oceny realizacji znamion przestępstw zgwałcenia, oszustwa, stalkingu oraz wypadku komunikacyjnego przez kobiety – sprawczynie oraz analizy przestępstwa dzieciobójstwa z perspektywy matki – sprawczyni. Przedstawiono również założenia teorii napięcia R. Agnew w kontekście zróżnicowania zachowań męskich i kobiecych, a także określono, jak kształtuje się wpływ ról płciowych na postrzeganie przestępczości kobiet. Ponadto scharakteryzowano przebieg kobiecych samobójczych zamachów terrorystycznych, a także kryminogennej aktywności kobiet w środkowoamerykańskich *maras* i *pandillas*, wskazano również międzynarodowe standardy wykonywania kary pozbawienia wolności wobec osadzo-

nych kobiet. W niniejszym opracowaniu nie poprzestano na analizie kryminogennych zachowań kobiecych w Polsce, lecz starano się, choćby w ograniczonym zakresie, przybliżyć specyfikę i uwarunkowania przestępstw popełnianych przez kobiety w wybranych porządkach normatywnych (Niemcy, Gwatemala, Salwador, Honduras).

Wydaje się, że poszukiwanie jednolitej i strukturalnie „szczernej” teorii przestępczości kobiet stanowi odzwierciedlenie dążenia do ustalenia oraz zrozumienia, dlaczego osoby, które – zarówno zważywszy na ich uwarunkowania biologiczne (mniejsza siła, wytrzymałość), jak i psychiczne (niższa skłonność do przemocy, agresji, dominacji) – nie będąc predestynowanymi do różnych form przekraczania prawa, czynią to. Dotychczasowe wysiłki kryminologów dowodzą jednak, że żadna z proponowanych koncepcji nie przynosi naukowego rozstrzygnięcia badanego zjawiska o charakterze kompleksowym. Stąd nasuwa się przekonanie, skądinąd potwierdzone poniższymi opracowaniami, że istota oraz etiologia przestępczości kobiecej pozostają zjawiskami złożonymi, które muszą być analizowane i charakteryzowane z zachowaniem określonych wytycznych, zwłaszcza z perspektywy kontekstu sytuacyjnego, indywidualnej motywacji jednostki, stopnia socjalizacji oraz spektrum jej przeżyć itd. Tym samym jakiegokolwiek wyizolowanie uzasadnienia przestępczości kobiecej tylko do jednej kategorii uwarunkowań (biologicznych, społecznych, kulturowych, gospodarczych) pozostaje nieprawidłowe. Należy w definiowaniu analizowanego fenomenu brać zatem pod uwagę wielość płaszczyzn pozwalających na wyjaśnienie kwestii, dlaczego istnieje przestępczość kobiet. Jednocześnie pojawia się w tym miejscu przekonanie, że wyewoluowanie jednej, spektakularnej teorii wyjaśniającej przestępczość kobiecą nie jest możliwe. Daje temu wyraz choćby kompleksowe spojrzenie na teorie wyznaczające czynniki przestępczości kobiecej. Przechodząc od najdawniejszych poglądów, upatrujących biologicznych niedoskonałości kobiet, w ich słabszym rozwoju biopsychologicznym, aż do współczesnych koncepcji, według których to dążenie do usamodzielnienia, walka o własne prawa i podejmowanie określonych aktywności zawodowych aktualizują predyspozycje kryminogenne kobiet, nie sposób nie odnieść wrażenia, że w rzeczywistości żadna z tych analiz nie koncentruje się na istocie

przestępczości kobiet, ale raczej daje wyraz historycznej ewolucji poglądów na temat pozycji kobiety w hierarchii społecznej. Wskazane poglądy odnoszą się bowiem do rozwoju kobiety jako jednostki, do wzorców zachowań kobiet (socjalizacja), do statusu kobiet bądź ich stopnia usamodzielnienia. Charakteryzują żeńską ewolucję psychospołeczną, wraz z kondycją jednostki, uwarunkowanej konkretnymi zmiennymi postępującymi wraz z rozwojem społeczeństw i kultur. Tymczasem przedstawione poniżej poglądy, badania i analizy świadczą raczej o tym, że właściwym stanowiskiem pozostaje badanie jak najszerszego spektrum rozmaitych okoliczności „prowokujących” nielegalne zachowania kobiet. Takie ujęcie sprzyjać będzie, jak się wydaje, budowaniu wiedzy o zjawisku, z uwzględnieniem przekroju jego wielu zmiennych.

Niniejsze opracowanie stanowi rezultat prac naukowych związanych z realizacją grantu naukowego pt. „Prawnokarne i kryminologiczne aspekty przestępczości kobiet. Struktura, specyfika, tendencje”. Projekt został sfinansowany ze środków Narodowego Centrum Nauki, przyznanych na podstawie decyzji nr DEC 2015/19/B/HS5/03042. Kierownikiem przedmiotowego projektu badawczego jest dr Joanna Brzezińska.

Joanna Brzezińska

Wrocław, 2017

Część I

**PRAWNOKARNE ASPEKTY
PRZESTĘPCZOŚCI KOBIET**

Rajnhardt Kokot

Z problematyki odpowiedzialności karnej kobiety w ciąży za zachowania godzące w życie i zdrowie dziecka poczętego

1. Prawnokarna ocena zachowania kobiety w ciąży względem dóbr dziecka poczętego – *status quo*

Problematyka kryminalizacji przerwania ciąży, w tym kwestia możliwości i zasadności karania kobiety w ciąży, która dobrowolnie poddaje się zabiegowi bądź sama przerywa ciążę, należy niewątpliwie do kręgu zagadnień nie tylko bardzo złożonych i przez to trudnych do rozstrzygnięcia, ale wręcz takich, co do których już nawet samo prowadzenie dyskursu w sposób wolny od ocen i postaw w wysokim stopniu emocjonalnych oraz w warunkach skłonności jego uczestników do choćby poszukiwania kompromisu nie jest łatwe. Stan dyskusji, o której mowa, wiąże się z wybitnie aksjologicznym charakterem kwestii będącej przedmiotem sporu. Ta jego cecha powoduje nie tylko nieusuwalne trudności z zaakceptowaniem któregośkolwiek z krańcowych stanowisk, lecz także spory dystans wobec wszelkich rozwiązań „kompromisowych”, które w pełni nie satysfakcjonują żadnej ze stron. Celem niniejszego opracowania jest próba przybliżenia niektórych aspektów jednej z kardynalnych zasad współczesnego prawa karnego, jaką jest zasada nieodpowiedzialności kobiety – w zależności od zastosowanej optyki i normatywnej formuły przyjętej w systemie prawnym – za przerwanie ciąży, względnie za spowodowanie

śmierci dziecka poczętego. Inspiracją dla podjęcia tych rozważań stała się społeczna, a także naukowa debata nad zakresem prawnokarnej ochrony życia poczętego, tocząca się w przestrzeni publicznej niemal permanentnie w związku z kolejnymi, sukcesywnie podejmowanymi próbami zmian aktualnie obowiązującego modelu tej ochrony, zwłaszcza zaś spór, jaki powstał na tle rozwiązań w zakresie ochrony życia poczętego zaproponowanych w projekcie z 2016 r.¹ Już na wstępie należy zaznaczyć, że rozważania te koncentrują się na dogmatycznym aspekcie poruszanej problematyki, a jej analiza ogranicza się do rodzimego systemu prawnego. W opracowaniu podjęto próbę ukazania ewolucji i zwrotów, jakie w tym zakresie następowały. Obejmuje ono zarówno stan prawny z poprzednich regulacji, jak i normatywne *status quo*, a także rozwiązania zawarte w niektórych projektach zmian prawa karnego w tym zakresie, ze szczególnym uwzględnieniem najnowszych propozycji legislacyjnych. Wątki aksjologiczne, determinowane światopoglądem i przyjmowanym systemem etycznym, nie są tu rozważane, a nawiązania do nich w tle głównego nurtu analizy są jedynie incydentalne i tylko w takim zakresie, w jakim było to niezbędne. Złożoność i wieloaspektowość tych uwarunkowań sprawia bowiem, że każda próba rozwikłania sporów obecnych na tej płaszczyźnie – i z tej perspektywy dla omawianej materii pryncypialnych – w skromnej formie artykułu obarczona jest sporym ryzykiem niedopuszczalnych uproszczeń i uogólnień.

Kwestia formy, charakteru, intensywności oraz zakresu ochrony dziecka poczętego jest przedmiotem społecznej dyskusji oraz regulacji prawnych nie tylko na gruncie systemów poszczególnych państw, nierzadko w tym zakresie istotnie różniących się między sobą, lecz także w prawie międzynarodowym². W obowiązującym rodzimym systemie

¹ Obywatelski projekt ustawy o zmianie ustawy z 7.01.1993 r. o planowaniu rodziny, ochronie płodu ludzkiego i warunkach dopuszczalności przerywania ciąży oraz ustawy z 6.06.1997 r. – Kodeks karny, VIII kadencja, druk sejm. nr 784, <http://www.sejm.gov.pl/Sejm8.nsf/PrzebiegProc.xsp?id=6EDFF98AE25263E5C125801400298427> (dostęp: 28.07.2017 r.).

² Szerzej na ten temat np. K. Wiak, *Ochrona dziecka poczętego w polskim prawie karnym*, Lublin 2001, s. 91 i n.; B. Gronowska, *Problem aborcji w świetle międzynarodowych standardów ochrony praw człowieka*, PiP 1993/6, s. 67 i n.; J. Potulski [w:] *System Prawa Karnego*, t. 10, *Przestępstwa przeciwko dobrom indywidualnym*, red. J. Warylewski, Warszawa 2012, s. 171–174.

prawnym w zakresie ochrony życia i zdrowia dziecka poczętego jedną z fundamentalnych zasad jest reguła pełnej nieodpowiedzialności matki dziecka za skutki na jego życiu lub zdrowiu, które w formie sprawczej lub niesprawczej³ spowodowała. Zasada ta dotyczy zarówno zachowań umyślnych, jak i nieumyślnych. Jej zakresem objęte są czyny naruszające życie bądź zdrowie dziecka poczętego lub jedynie narażające te dobra na ryzyko ujemnych następstw. Matka nie odpowiada za przerwanie ciąży, niezależnie od tego, czy nastąpiło ono zgodnie – co jest oczywiste – z warunkami jego dopuszczalności określonymi w ustawie z 1993 r., czy też wbrew nim. Reguła ta obowiązuje także bez względu na etap rozwoju dziecka poczętego. Z tej perspektywy bez znaczenia jest więc to, czy dziecko poczęte jest, czy też nie jest zdolne do samodzielnego życia poza organizmem matki, choć okoliczność ta, co do zasady, wpływa na prawnokarną ocenę tej kategorii zachowań, stanowiąc ustawową podstawę wyodrębnienia kilku typów kwalifikowanych, gdy przerwanie ciąży dopuszcza się podmiot inny niż matka (art. 152 § 3 i art. 153 § 2 k.k.). Odpowiedzialność karna matki dziecka zaczyna się zatem dopiero z chwilą rozpoczęcia akcji porodowej. Jej zachowanie może być wówczas oceniane bądź przez pryzmat znamion dzieciobójstwa z art. 149 k.k., gdy dopuściła się zamachu na

³ Tezę, że matka nie odpowiada nie tylko za sprawstwo, lecz także formy niesprawcze, argumentuje się na ogół przez odwołanie do jednej z reguł logicznego wnioskowania – *a maiori ad minus*. Skoro bowiem ustawodawca wykluczył odpowiedzialność kobiety ciężarnej za sprawstwo przerwania ciąży, to tym bardziej za niedopuszczalne należy uznać skazanie jej za podżeganie bądź pomocnictwo, gdyż w przeciwieństwie do sprawstwa opisanego w art. 152 § 1 k.k. czyny te są podejmowane na przedpolu zniszczenia dobra prawnego w postaci życia dziecka poczętego. Por. E. Zielińska, *Świadek własnego nieszczęścia*, „Rzeczpospolita” 2000/4, s. 28. Odmiennie kwestię tę postrzegają J. Bojke i M. Wantoła. Autorzy ci wyrażają pogląd, że w przypadku kobiety ciężarnej nakładającej lekarza bądź udzielającej mu pomocy w przerywaniu jej ciąży sytuacja jest odmienna. Nie mamy tu do czynienia z przestępstwem na szkodę samego siebie, lecz z atakiem na życie dziecka poczętego jako odrębnego nośnika dobra prawnego. Sytuację tę, w obowiązującym stanie prawnym, traktują jako „niejednoznaczną” i stwarzającą zasadnicze problemy interpretacyjne w określeniu karnoprawnego statusu matki nakładającej bądź udzielającej pomocy w przerywaniu własnej ciąży przez osobę trzecią. W tym kontekście, dla rozwiązania tych wątpliwości, za nieodzowną uznają interwencję ustawodawcy nowelizującą *status quo*, która wprowadziłaby do ustawy przepis wprost wyłączający odpowiedzialność karną matki za podżeganie lub pomocnictwo do aborcji. J. Bojke, M. Wantoła, *Wyłączenie odpowiedzialności karnej kobiety ciężarnej za aborcję. Wybrane zagadnienia*, „e-Czasopismo Prawa Karnego i Nauk Penalnych” 2015/5, s. 5–6, 10 i 18.

Joanna Brzezińska – doktor nauk prawnych, adiunkt w Katedrze Prawa Karnego Materialnego Uniwersytetu Wrocławskiego; członek Międzynarodowego Stowarzyszenia Prawa Karnego z siedzibą w Bordeaux (AIDP); kierownik projektu badawczego „Prawnokarne i kryminologiczne aspekty przestępczości kobiet. Struktura, specyfika, tendencje” finansowanego przez NCN; autorka kilkudziesięciu prac naukowych z zakresu prawnokarnej ochrony życia, zmodyfikowanych typów przestępstwa, a także przestępczości kobiet opublikowanych w kraju i za granicą.

Publikacja dotyczy prawnokarnych, kryminologicznych, penitencjarnych i socjologicznych aspektów zjawiska przestępczości kobiet. W opracowaniu poddano analizie m.in.:

- aktualne tendencje przestępczości kobiet w wybranych kategoriach przestępstw (m.in. dzieciobójstwa, oszustwa, stalkingu, zgwałcenia);
- mechanizmy symptomatyczne dla przestępczości kobiecej oraz ich przebieg;
- uwarunkowania i motywy przestępstw popełnianych przez sprawczynie;
- pogląd, że aktywność przestępcza kobiet ogranicza się jedynie do przemocy domowej i dotyczy wyłącznie kręgu osób bliskich.

Autorzy przedstawiają również, w jaki sposób zachodzące zmiany społeczne w postrzeganiu ról płciowych wpływają na interpretację zjawiska przestępczości kobiet.

Książka przeznaczona jest dla sędziów, prokuratorów i adwokatów, a także osób zajmujących się prawem karnym, kryminologią, socjologią oraz psychologią.

9 788381 077835 W01P01

ISSN 1897-4392
ISBN 978-83-8107-783-5

9 788381 077835

ZAMÓWIENIA:

INFOLINIA 801 04 45 45, FAX 22 535 80 01

ZAMOWIENIA@WOLTERSKLUWER.PL

WWW.PROFINFO.PL